

Є. П. ПІНЧУК
ТАРАСОВІ ПЕРЕСПІВИ «СЛОВА О ПОЛКУ ІГОРЕВІМ...»

Уже в ранній творчості Т. Шевченка зустрічаємо лексико-стилістичні запозичення, ремінісценції з геніальної літературної пам'ятки доби Київської Русі — «Слова о полку Ігоревім». Це, зокрема, традиційні описи бою, страшних жнив, картини спустошення після побоїщ тощо. Поет вводить у свої твори поодинокі лексеми із давньоруської поеми (напр., *тур-буйвол, князь незнаемый*). Все це свідчить про те, що текст давньої пам'ятки був добре відомий Т. Шевченкові.

До перекладів уривків з давньоруської поеми Кобзар приступив, уже повернувшись із заслання. Досить показовий сам вибір уривків для перекладу. Т. Шевченко зупинився на тих моментах, в яких відтворюється горе і страждання, спустошення і плач, що їх приносили на руську землю криваві війни. Одночасно це уривки, наділені поетичними достоїнствами і за своєю стилістикою близькі до зразків усної народної творчості.

У своїх перекладах, а точніше переспівах, Т. Шевченко надає перевагу народнопісним образним засобам. Над переспівами Шевченко працював багато, уважно, переробляв, удосконалював їх. Так, відомі сім варіантів «Битви на Каялі» і п'ять — «Плачу Ярославни». Перекладаючи опис битви, Т. Шевченко використав відому українську пісню, чотири рядки якої згадували свого часу Пушкін і Максимович:

Чорна рілля заорана
І кулями засіяна,
Білим тілом сполошена.

У «Слові о полку Ігоревім» нема образу *білого тіла*, контрастного до образу чорної землі. Проте Шевченко в кількох варіантах свого перекладу запозичує його з пісні, лише трохи видозмінивши його, пор. у варіантах *білий труп* і *біле тіло*:

Варіант 1.

Половецьке чорне поле
Копитами поритеє,
Білим трупом засіяне,
А кровію политеє,
Принесло тугу-неволю
В землю руськую те поле

Варіант 2.

Тихе поле половецьке
Не оране, не сіяне,
Копитами поритеє,
Білим тілом укритеє,
І кровію политеє

(2, 497).

(2, 497).

В інших варіантах поет відмовляється від народнопісного образу, прагнучи бути якомога ближчим до оригіналу. Як і автор поеми, він уживає слово *кості*, але традиційний епітет *білий*, якого в «Слові» немає, дає у формі дієприкметника:

Тихе поле половецьке,
Не оране, не сіяне,
Почорнене копитами,
І костями *побілене*,
А кровію червоною мережано

(2, 497).

Та, нарешті, задля точності перекладу Шевченко нехтує і цим епітетом:

Земля чорна копитами
Поорана поритая;
Костьми земля засіяна,
А кровію политая.
І журба-туга на тім полі

Зійшла для Руської землі
(2, 339).

Тобто звертання до фольклору не було для поета процесом механічного запозичення готових фольклорних формул. Навпаки, трудність для Шевченка полягає не в тому, щоб знайти їх, а в тому, щоб відмовитися від них, і поет робив це, відходячи від букви народної пісні і залишаючись глибоко вірним її духові. Своєрідність Шевченкового переспіву полягає в тому, що в ньому ширше розгорнуті окремі образи «Слова». Шевченко втручається в хід поетичної думки автора і ніби домальовує його картини. Він уводить деякі епітети, деталі, яких нема в оригіналі. Таким, наприклад, є закінчення:

Хилилась
І слалась, *плачучи*, трава;
Високі гнулися дерева...
Додолу *гнулися*, журились
(2, 339).

Якщо «Битву на Каялі» можна все ж таки вважати перекладом, оскільки поет не вносить чогось нового, відмінного від того, що міг би сказати автор, то «Плач Ярославни» — це ніби варіація на тему того самого плачу в «Слові». Є тут, як і в попередньому переспіві, розширення картин, підсилення оцінок, причому значно виразніші. Образ зигзиці Шевченко дублює фольклорно-символічним образом чайки. Замість Дунаю називає відповіднішу до змісту річку Дон:

Полечу, каже, зигзицею,
Тією чайкою-вдовицею,
Та понад Доном полечу
(2, 336).

Особливо щедрий Шевченко на епітети. Там, де в «Слові» їх один або два, поет вставляє їх значно більше. Так, у виразі «утру князю кровавья его раны на жестцїмъ его тѣлѣ» епітетів лише два. У відповідному уривку Шевченка їх п'ять:

І на тілі,
На княжїм *білім*, *помарнілім*
Омию кров *суху*, отру
Глибокії, *тяжкії* рани...
(2, 336).

Завдяки доданим епітетам посилюється оцінний зміст плачу Ярославни:

І квилить, плаче
Ярославна
В Путивлі рано на валу:
— Вітрило-вітре *мій єдиний*,
Легкий, *крилатий* господине!
Нащо на дужому крилі
На вої *любїї* мої,
На князя, ладо *моє миле*,
Ти ханові метаєш стріли?
(2, 336).

Жодного з підкреслених тут епітетів нема в оригіналі «Слова». Далі вітер у переспіві Шевченка названий *прелюти*. Трагічний душевний стан героїні Шевченко передає за допомогою риторичних вигуків «Горе! Горе!», яких нема у «Слові».

Скупе слово оригіналу «плачеть» передається пластичнішим рядом синонімів:

Сумує, квилить, плаче рано
В Путивлі граді Ярославна
(2, 336).

Із слова «рано» у переспіві Т. Шевченка виростає конкретна картина сонячного світанку:

Святеє сонечко зійшло.
І каже: — Сонце пресвятеє
На землю радість принесло
І людям і землі, моєї
Туги-нудьги не розвело
(2, 337).

Всі ці Шевченкові нововведення роблять образ Ярославни емоційно напруженішим, хоча й не змінюють його загальної трактовки в оригіналі. Але за іншим емоційним змістом фактично постає новий образ. Шевченкова героїня не просто тужить і страждає, вона обурюється, протестує. Її протест виражений у логічно завершеному фіналі переспіву, де читач бачить дружину Ігоря як жінку з високим драматизмом переживань, надзвичайною життєвою вразливістю, активністю емоцій і сильною волею:

Святий, огнений господине,
Спалив еси луги, степи,
Спалив і князя і дружину,
Спали мене на самоті!
Або не грій і не світи...
Загинув ладо...
Я загину!
(2, 337).

В одному з варіантів переспіву Ярославна проголошує:

Омию кров, омию рани, —
І розіб'юся о скалу
(2, 496).

Отже, протест Шевченкової Ярославни (згадка про самогубство) відрізняє її від смирної, лагідної Ярославни із «Слова». Не випадково вона дуже нагадує багатьох Шевченкових героїнь.

На відміну від Максимовича, який переклав «Слово» коломийковим хореїчним віршем, Т. Г. Шевченко обрав для своїх перекладів важчу, строгішу й повільнішу ритмічну структуру ямба. Але в межах цього класичного віршованого розміру ритм та інтонація вірша дуже гнучкі, мінливі, вони наближаються до своєїрідної і неповторної ритміки оригіналу. Завдяки винятковій художній інтуїції, вмільому збереженню певної кількості архаїзмів, поет не порушує давньоруського колориту, аромату часу поеми.